

Н. Г. Маллицкий

**ТОШКЕНТ
МАҲАЛЛА
ВА МАВЗЕЛАРИ**

Тошкент

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

63.3 (5У)

М 22

Русчадан УСМОН ҚҶЧҚОР таржимаси

Маллицкий Н. Г.

Тошкент маҳалла ва мавзелари // Русчадан У. Қўчқор тарж. / — Т.: Ф. Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашр., 1996. — 24 б.

Шарқшунос олим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби Николай Гурьевич Маллицкий (1873—1947) Петербург университетининг тарих-филология факультетини тугатгач, бутун ҳаёти ва фаолиятини Тошкент билан боғлади. 1895—1907 йилларда Туркистон муаллимлар семинариясида ва Тошкент эрлар гимназиясида дарс берди, 1907—1917 йилларда Шаҳар маъмуриятида ишлади, инқилобдан сўнг Тошкент ўқув юртларида сабоқ бериш билан бирга Урта Осиё Тарих ва археология институтида илмий изланишлар олиб борди ҳамда Тошкент шаҳри тарихига бағишланган ўндан ортиқ ишлар эълон қилди. 1927 йилда унинг иштирокида Тошкент шаҳри ва уезднинг этнографик харитаси тузилди.

Н. Г. Маллицкийнинг қўлингиздаги «Тошкент маҳалла ва мавзелари» рисоласи XIX асрнинг иккинчи ярми — XX аср бошларидаги Тошкент шаҳри тарихи ва тарихий жўрофияси ҳақида кенг маълумотлар бериши билан қимматлидир.

ББК 63.3(5У)

М 0503020904—15
М 352(04)—96

© Усмон Қўчқор, 1996 й.
(тарж.)

ISBN 5-635-01562—X

Ҳозирги кунда Тошкент икки қисмдан — эски (ёки осийёвий, туб ерли аҳоли яшайдиган) Тошкент ва янги (ёки руслар яшайдиган) Тошкентдан иборат. Маҳаллий аҳоли тилида биринчи қисми «шаҳар», иккинчи қисми эса «горут» (русча «город» сўзининг бузилган шакли) деб аталади. Шаҳар қурилиш тарзига илк навар солганда қинғир-қийшиқ кўча ва жинкўчалар, кўлаб берккўчалар кўзга ташланади. Бинобарин, шаҳарнинг ҳарбий-топографик планида барча берккўча ва торкўчалар кўрсатилмаган; фақат 1916—1917 йилларда тузилган йигирма беш саржинли¹ масштабдаги хўжалик планигина шаҳарнинг тўлиқ манзарасини акс эттира олади («Шаҳар маҳкамаси баҳолаш-статистика бюросининг 1911—1914 йилларда аслидан йиққан маълумотлари асосида тузилган вилоят шаҳри Тошкент плани» ва ўша маълумотлар замирида 1912—1915 йилларда анча йириклаштирилиб, беш саржинли масштабда тузилган бозорнинг алоҳида плани). Жуда кўп берккўча ва торкўчалар хусусий мулк ҳисобланади ҳамда солиқ китобларига кўра бу жойлар сатҳи хусусий жой майдонлари сатҳидан мустасно эмас. Мулк эгалари оиласининг ўсиши натижасида катта мулклар мерос сифатида майда мулкларга бўлиниб кетган ва ҳовли-жойи ичкарида қолиб кетган мерохўрнинг катта кўчага чиқиши учун «хусусий йўлкалар» (хокраҳа) ажратиб берилган. Шунингдек, жамоат умумий тарзда фойдаланадиган каттароқ ариқ ёқалари бўйлаб кетган «сув йўллари» (обраҳа) ҳам бўлиб, улар миробларнинг ариқлар ҳолати ва сувдан тўғри фойдаланиш устидан назорат олиб боришлари учун имкон туғдиради; дамба, дарвоза ва новларни таъмирлаш учун зарур бўлган нарсалар ташилади.

¹ Саржин — 2,134 метрга тенг узунлик ўлчови.

Бозор марказ бўлиб, ундан турли томонларга таралиб кетган, бири кенгроқ, бири торроқ бўлган асосий кўчалар шаҳар чеккасини кесиб ўтиб, атрофдаги қишлоқларга бориб тугашган. Юрилавверганидан текисланиб кетган, баъзи ўринларида сағиз тупроқ чуқурчуқур ўпирилиб ётган шаҳар чеккасидаги бу қатнов жойлари ҳатто руслар яшайдиган қисмда ҳам сақланиб қолган. (Паркент кўчаси, Ниёзбек кўчаси.) Экин Тошкент кўчаларининг бу жойлашуви маълум даражада кўчалари ҳар томонга таралиб кетган Москвани эслатади, бу эса шаҳар кимдир томонидан олдиндан чизилган, белгилаб берилган план асосида эмас, балки савдо марказидан, бозордан атрофга қараб табиий равишда кенгайиб борганлигини кўрсатади.

Маълумотларга қараганда, Тошкент қадимдан тўрт қисмга — Кўкча, Себзор, Шайхонтоҳур ва Бешоғоч даҳаларига бўлинган. Улар ўртасидаги пастликда бозор жойлашган. Улуғ Новгороддаги каби Тошкентда ҳам бу бўлиниш баъзи даврларда снёсий бўлинишга айланиб кетган. Жумладан, XVIII асрнинг охири чорагида шаҳарнинг ҳар тўрт қисми мустақил бўлиб, ўзининг алоҳида ҳукмдорига эга эди ва ҳатто бозорда ҳам бу даҳалар ўртасида жанг ҳамда талончиликлар бўлиб турар эди¹. Бу давр тўрт ҳукмдорлик — чорқоқимлик даври деб аталади. Ҳар бир даҳа қадимдан маҳаллаларга бўлинган. Бу маҳаллалар номининг таҳлили ва ўзаро жойлашуви Тошкент шаҳрининг тарихий жўғрофияси учун бой материал бериши мумкин.

Маҳаллалардан ташқари мавзелар ҳам мавжуд. Шаҳар деворидан ташқарида жойлашган, шаҳарликларнинг хусусий мулки ҳисобланган жойлар мавзе деб аталган. Мавзеларда шаҳарликларнинг ёз пайтида кўчиб чиқадиган боғлари жойлашган. Қадимдан бу жойлар гарчи қисман бўлса-да, маҳалла аҳллариининг умумий жойи бўлган, деб ўйлашга асос бор, баъзи ҳолларда бу жойлар шаҳар ичидаги маҳаллаларнинг номлари билан бир хилда аталади (Чувалачи, Явиариқ, Хиёбон, Тахтапўл). XX аср бошларига келиб бундай жойлар бутунлай тугади, ҳатто деҳқончилик қилишга яроқсиз ерлар, хусусан, қамишзорлар ҳам хусусий қўлларга ўтиб кетди. Жамоат жойлари, аниқроғи, эгасиз ерлар фақат айрим ўринлардагина, асосан, Кўкча қис-

¹ А. А. Диваев, Предания о возникновении азиатского города Ташкента. «Туркестанские Ведомости», 1900 й., 91-сон.

мида сув чиқмайдиган тепаликлар кўринишида сақланиб қолди. Собиқ шаҳар ўз-ўзини бошқариш бўлими бу ерларни ҳисобга олиш учун бир неча бор уриниб кўрди, бироқ ҳар галги рўйхатга олишда атрофда яшовчи мулк эгаларининг тажовузи натижасида бу жойлар муттасил камайиб бораётганлиги маълум бўлди. Иморатлар учун тупроқ олиниши, маҳаллий аҳоли қурилишлари учун ҳам ёшиш ёки гувала қўйилиши натижасида тепаликлар текисланиб қолар, бу текисликлар эса дараклар ўтқазилар эди. Баъзи ҳолларда эса тадбиркор ишғолчилар тепаликларга бирон-бир хўжалик ва ҳатто тураржой бинолари ҳам қуришар, кенг ва нишаброқ тепаликларга эса лалми экинлар экишар, айрим бундай тепаликларга руслар олиб келган акас, айлантус даракларига ўхшаш кўп сув талаб қилмайдиган кўчатлар ўтқазилар эди. Ишғолчилар гоҳида унча катта бўлмаган чигирлар ёрдамида ҳатто бу тепаликларга сув ҳам чиқаришар, бунда тарона деб аталувчи машиналардан фойдаланиш ҳоллари ҳам бўлган эди.

Жамоат жойларини эгаллаб олиш тўхтатиб бўлмайдиган, бошбошдоқ бир жараён эди. Бу ҳолни шаҳарнинг руслар яшайдиган ичкари кўчаларида ҳам кўриш мумкин эди; дўкон ва чойхона эгалари атрофдаги ўз назарларида ҳаддан ортиқ кенг бўлган жойларни, майдонларни эгаллаб олишга (кўпгина ҳолларда беҳуда) уринар эдилар. Ана шундай тажовузлар туфайли шаҳарнинг эски девори қарийб тугаб бўлди. 1899 йилдаёқ Максимович комиссияси 6833 саржинга тенг бўлган бу деворнинг узунлиги ва йўналишини аниқлаган, ана шундан 1592 саржини Шайхонтўхур даҳасига, 1924 саржини Бешоғоч, 1936 саржини Кўкча ва 1381 саржини Себзор даҳаларига тўғри келар эди. Бироқ мазкур комиссия шаҳар деворининг атиги учдан бир қисми омон қолганлигини, 22084 саржин квадрат девор сатҳидан 8684 саржин квадрат шаҳар ташқарисида қолиб кетганлигини, 6976 саржин квадрат девор хусусий мулк эгалари томонидан эгаллаб олинганлигини, бироқ уни шаҳар ихтиёрига қайтариб олиш мумкинлигини қайд этган, деворнинг қолган қисмини бой берилган деб ҳисоблаш мумкин, деган хулосага келган эди. Ҳатто ўн йил аввал ҳам шаҳарнинг руслар яшайдиган қисмидан анча нарида — Кўкча ва Чигатой дарвозалари орасида анча яхши сақланиб қолган девор қолдиқларини кўриш мумкин эди. Бешоғоч

дарвозасидан Камолон томонга кетувчи девор эса анча хароба ҳолига тушиб қолган эди. Тарихда машҳур бўлган ўн икки дарвоза ва икки дарадан XX аср бошларига келиб «дарвоза» (қопқа) номини билдирувчи ўн иккита жой қолди, холос. Булар қуйидагилардир: Шайхонтоҳур даҳасида Қашғардарвоза ва Лабзакдарвоза; Бешоғоч қисмида Бешоғочдарвоза, Янгимаҳалла (эски дара ўрнида), Камолондарвоза ва Самарқанддарвоза; Кўкча даҳасида Кўкчадарвоза, Чигатойдарвоза ва Сағбондарвоза; Себзор қисмида эса Қорасаройдарвоза, Тешиққопқа (эски дара ўрнида) ва Тахтапулдарвоза; руслар яшайдиган қисмдаги Қўқондарвоза ва Қуймадарвозалар бутунлай йўқ бўлиб кетди.

Эски Тошкент маҳаллаларининг рўйхати, менинг билишимча, биринчи марта «Туркистон ўлкаси статистикаси учун маълумотлар» (1876 йил, IV чиқиши) тўпламидан жой олган Н. А. Маевнинг «Осиё Тошкенти» мақоласида эълон қилинган эди. Тошкент ташкилий комиссиясининг материалларидан фойдаланган муаллиф 149 маҳалла номини санаб ўтади; унда кўпгина атамалар бузиб берилган; транскрипцияда тожик тили ёки маҳаллий шева таъсирида «а» товуши «о» тарзида берилган: Чалоқозоқ, Қолтатой, Охмочит, Орқокўча каби.

Ўтган асрнинг 90-йилларида маҳаллий турмушнинг билагон намояндаси, марҳум Н. С. Ликошин Тошкент маҳаллаларига бағишланган махсус мақола ёзган дейишади. Афсуски, мен Тошкентнинг на давлат, на хусусий кутубхоналаридан бу мақолани топа олмадим; мишмишларга қараганда унинг бир нусхаси Уратепа кутубхонасида мавжуд эмиш. Бу мақола ҳатто Н. С. Ликошиннинг ўзи томонидан тузилган, ҳозир Урта Осиё Бош музейида сақланаётган (16 жилдлик) танланган асарларида ҳам учрамайди.

А. П. Шишовнинг «Сартлар» ишида 154 маҳалланинг рўйхати берилган бўлиб, унда Маев рўйхатининг таъсири сезилиб турса ҳам, бироқ баъзи ўзгариш ва тўлдиришлар қилинган.

1915 йилдаги «Тошкент шаҳар Думаси маълумотлари»нинг I-сонида чоп этилган менинг «Тошкент» мақоламда маҳаллаларнинг форсча ва туркча номлари ҳақида баъзи бир мулоҳазалар баён этилган эди.

Ниҳоят, «Тошкент Янгишаҳар Ижроия қўмитаси бюллетенлари»нинг 1925 йил 4—5-сонларида Урта Осиё Давлат университети Шарқ факультетининг талабаси

В. А. Шишкиннинг қизиқарли мақоласи босилиб чиқди. Муаллиф маҳалла номларини уларнинг келиб чиқишига кўра гуруҳларга бўлишга ҳаракат қилади. Мақола охирида келиб чиқиши туркча бўлган (105) ва форсча бўлган (44) маҳаллалар ҳисоби берилган; ҳам форс, ҳам маҳаллий турк тилларида бир хилда ишлатиладиган сўзлардан келиб чиққан 35 маҳалла номи алоҳида ажратиб кўрсатилган. Шундай қилиб, муаллиф 184 маҳалла номини қайд этишни назарда тутган, бироқ мақолада 183 ном келтирилган. Бинобарин, муаллиф жой номларини ифода этувчи биринчи энг кагта гуруҳга мансуб маҳаллалар сони 43 та деб ҳисоблайди ва мисол тариқасида фақат 10 та номни келтиради. Иш тўлиқ мустақил бажарилган; аммо баъзи маҳалла номларининг изоҳига қўшилиб бўлмайди. Жумладан, Айрилиш хайрлашув жойини эмас, балки йўл (Кўкча Айрилиши)¹ ёки сув (Себзор Айрилиши)нинг бўлиниш жойини англатади. Занжирлик маҳалласининг номи занжир яшашдан эмас, балки Шайхонтоҳур мозори дарвозасига ҳайвонлар қабристонга кириб кетмаслиги учун кўндалангига осиб қўйилган занжирдан олинган. Тешиққопқа длма-тешиқ дарвозани эмас, девор тешигига ўрнатилган дарвоза ёки шу тешиқдан ўтиш жойини билдиради; Кесакқўрғон, бизнингча, бузилган қўрғон эмас, балки гуваладан қилинган қўрғон маъносидан келиб чиққан; Сағбон, афтидан, «итбоқар» маъносини билдиради, дарвоқе, шаҳарнинг бошқа бир бурчагида Қушчи маҳалласи бор. Маҳаллалардан бири шунинг учун ҳам Қорёғди деб аталганки, унда яшовчилардан кимдир қор ёғиши билан боғлиқ бўлган удумни Н. С. Ликошиннинг «Туркистонда кечган ярим умр» китоби 361—363-саҳифаларида тасвирланганидек, жуда дабдабали қилиб нишонлаган. Қиёт маҳалласини қадимий уруғ билан боғлаш ҳам у қадар тўғри эмас; ушбу ўринда Қиёт Бўзсув сойининг тик ва баланд қирғоғи маъносидан келиб чиққан. Ҳофизкўякий маҳалласининг номи Кўҳак деган жойдан келган, жасади Ҳазрат Имом (Хастимом) мозоридаги имом Абубакр Қаффоли Шоший мақбараси яқинига қўйилган қўшиқчи Ҳофиз Кўҳакийдан олинган. Эҳтимол, Сақишмон (ёки Чақишмон) маҳалласининг номи ҳам юқоридаги мозорда дафн этилган бошқа бир табаррук зот — шайх Азизи Сақишмон

¹ Шунингдек, ушбу рисоланинг Себзор қисмидаги Йўлайриқ деган жойига қаранг.

номи билан боғлиқдир. Лекин бу ўринда муаллифнинг талқинига ҳам тўла қўшилиш мумкин. Олмазор ва Дукчи маҳаллаларининг номи, афтидан, хато ёзилган: биринчи номни муаллиф «тоғолчали бугазор» деб, иккинчисини эса «урчуқ ясовчилар кўчаси» деб таржима қилган. Бу ўринда Олмазор (олмали боғ) ва Уқчи (арава ғилдираги учун ўқ ясайдиған усталар кўчаси) назарда тутилган бўлса керак. Шунингдек, Қорақийёқ маҳалласининг номи ҳам хато берилган: муаллиф уни Қоракийик деб ёзади ва «қора кийик» деб изоҳлайди. «Асиёя» ва «Маҳалла» деган ёзувларни «Аския» ва «Маҳкама» деб ўқиш керак — булар матбаа хатоларидир.

Мен В. А. Шишкиннинг ишига шунинг учун ҳам батафсилроқ тўхталдимки, муаллифнинг ўзи ҳам дастлабки ишидаги камчиликларни англайди ва келажакда Тошкент маҳаллалари устидаги изланишларини давом эттириш нияти борлигини билдиради.

В. А. Шишкин келтирган маҳаллалар рўйхати ичида мен ўзим учун нотаниш бўлган номга — Ширинқудуқ (чучук сувли қудуқ) атамасига дуч келдим.

Қуйида келтирилган Тошкент маҳалла ва мавзелари рўйхатини тузишда менинг 1907 йил охирида туб ерли маъмурият (мингбоши)дан олган расмий маълумотларим асосий материал бўлиб хизмат қилди. Бу рўйхат тўлиқ бўлмай, хато ва қарама-қаршиликлардан холи эмас¹. Мазкур рўйхатнинг бир қисмини эса 1907—1917 йилларда туб ерли аҳолининг илтимоснома ва аризаларини муҳокама қилиш жараёнида ўзим учратган ва негадир мен учун қизиқ туюлган маҳалла ва мавзеларнинг номлари ташкил қилади; бу номлар ҳужжат (васиқа) ёки уларнинг таржималарида ҳам қайд этилган эди. 1911—1915 йилларда шаҳарни ялпи қайта баҳолаш ишларини ўтказиш жараёнида маҳаллалар бўйича бой материал тўпланган эди (ҳисобга олиш варақаларида алоҳида мулкларнинг режалари ҳам кўрсатилган эди); уларнинг йўқолиб кетмаслиги учун қайғуришни жуда-жуда истардик (инқилобнинг дастлабки йилларида улар йўқолган деб ҳисобланган эди).

Қуйида шаҳар маҳалла ва мавзеларининг рўйхатини қулайлик учун алоҳида ҳар бир даҳа бўйича алифбо тартибида келтирамиз². Бозор расталари номи ва Тош-

¹ Бешоғоч қисми бўйича расмий рўйхат йўқ.

² Таржимада рўйхат ўзбек алифбоси асосида берилди (тарж.).

кентнинг тарихий жўғрофияси учун аҳамиятли атама-ларни ҳам маҳаллалар қаторига киритдик. Иккинчи томондан, юқорида келтирилган дарвозалар номини, шунингдек, шаҳарни кесиб ўтадиган катта кўчаларни ушбу рўйхатга киритмадик, чунки бу кўчаларнинг ном-ларига фақат руслар бошқаруви ўрнатилган кейинги пайтларда кўника бошладилар. Катта маҳаллаларнинг рақамлар асосидаги расмий бўлинишини ҳам ҳисобга олмадик; бундай маҳаллалардан Тахтабул номи кўп (ўн марта) учрайди. Биз фақат аҳолининг ўзидаи олинган маълумотлар асосида маҳалла қисмларини белгилаб чиқдик.

ШАЙХОНТОҲУР ҚИСМИ

МАҲАЛЛАЛАР

Баландмасжид
 Бодак
 Гавкуш
 Ганчтепа (Ганчликтепа)
 Дархон (Турсун Султон)
 Девонабурх (Девонан-
 бурх).
 Девонбеги (Дўмбеги)
 Дегрез (Дероз)
 Ёпиғлиқмозор
 Жанггоҳ (Жангоб), Шай-
 хонтоҳур қисмидан Кат-
 та Жангоб ўтади.
 Жаркўча
 Жартегирмон
 Занжирлик
 Калтатой
 Лўликўча (Мерганчига
 қаранг)
 Марайимхалфа

Мерганчи (Мерганча) —
 юқори, қуйи¹. Бу ма-
 ҳалланинг айрим қисм-
 лари Қозикўча, Лўли-
 кўча, Ҳожикўча ёки
 Ҳожитўпи, Мерганча-
 қишлоқ, Уқчи-Мерган-
 чи номлари билан ата-
 лади.
 Мўғулкўча
 Олмазор — турли жойда-
 ги икки маҳалла, бири
 Баландмасжиднинг жа-
 нубида, иккинчиси Ян-
 гишаҳарда.
 Олтинликмасжид
 Орқакўча
 Оқмасжид (юқори, ўрта,
 қуйи)
 Падаркуш

¹ Рус Давлат Жўғрофия Жамияти Урта Осиё бўлими маълумотларида чоп этилиши мўлжалланган В. Л. Вяткиннинг мақо-ласига кўра Қарши музофоти, ундаги қўшин ташкилоти ва 1215—1217 (1800—1803) йиллар воқеалари, шунингдек, Қўқон тўралари-ридан бирининг Мирзо Аҳмад қўшбегига ёзилган, менда сақлана-ётган хати «мерган» деганда овчиларни эмас, балки ўқчи-сарбоз-ларни англаш лозимлигини кўрсатади.

Пастак
 Пуштибоғ (Пуштувак)
 Раискўча
 Сўгалмасжид
 Тарлоқ
 Тарновбоши
 Тожик
 Турк (Янгишаҳарга қаранг)
 Турктепа
 Турсунсултон (Дархонга қаранг)
 Хадра
 Хишмасжид
 Хўжақўча (Мерганчига қаранг)
 Хўжарўшнойи
 Чалмоқ (Чормоқ)
 Чуқурқишлоқ
 Шайхонтовур
 Шатак
 Шўртепа
 Эгарчи
 Элёмаҳалла
 Эскияккабозор
 Янгишаҳар Ганчтепа
 Янгишаҳар Дарвоза
 Янгишаҳар Ертешкан¹
 Янгишаҳар Лабзак (Янгишаҳар Сирликмасжидга қаранг)
 Янгишаҳар Минор (Минор ҳозиргача сақланиб қолган, у, афтидан, қандайдир ҳарбий аҳамиятга эга бўлган, қўриқчилик мақсадида фойдаланилган бўлиши мумкин.)
 Янгишаҳар Сирликмас-

жид (шифти сирланган масжид)
 Янгишаҳар Турк
 Янгишаҳар Шаҳидонтепа
 Янгишаҳар Қиёт
 Уркўча (Маҳаллий аҳолининг таъкидлашича, бу ўғрикўча дегани эмас; Уркўча — жарликдаги кўча деган маънони англатади ва унинг жойлашув ўрнига мос келади; иккинчиси эса ўғрилар кўчаси деган маънони билдиради.)
 Уқчи (Уқчи-Мерганчи ҳам бор, юқорига қаранг)
 Қатортерак (бир қисми Урта Қатортерак деб аталади.)
 Қашгар
 Қиёт
 Қиёткаттакўча (айнан Қахогақўча)
 Қиёттепа
 Қиётторкўча
 Қишлоқтепа
 Қозикўча (Мерганчига қаранг)
 Қорёғди (Маҳалланинг катта кўчага қўшилмайдиган қисми Ичкари Қорёғди деб аталади.)
 Қудуқбоши
 Қўрғонорқа (Қўрғон орқаси)
 Қўрғонтеги
 Ҳовузбоғ
 Ҳовузлик

¹ Ер остини тешиб ўтказилган ариқ назарда тутилган.

МАВЗЕЛАР

Авайхон (Аблайхон)	Тарновгадранг (Гадранг-тарнов)
Бўзариқ	Тошариқ
Дархонариқ	Туркариқ
Епиглиқмозор	Чилдухтарон
Жангалтепа (Чангалтепа, ҳозир шаҳар ташқарисида)	Шивли ёки Шиблимозор (руслар қисмида Чаули)
Инжиқобод (ёки Инжиғобод)	Шоюнусхалфа
Мингўрик (ҳозир руслар яшайдиган қисмда)	Шўртепа
Мирзоюсуф	Эртишкан
Миробод (ҳозир руслар яшайдиган қисмда)	Яланғоч
Олтинтепа (ҳозирги Никифоров ерлари)	Янгитарнов
Оққўрғон ¹	Ўртатўқай
Пасра	Қалмоққамаган (Олтинтепага қ.)
Пихна (Пахина)	Қозитарнов
Полвонариқ	Қорамурт (Қорамуртқопқа)
Сарикўл	Қушчи

¹ Оққўрғон деган жой XV асрдаги Хўжа Аҳрорнинг вақф ҳужжатларида ҳам учрайди; Рўдак оқими (ариғи) унинг шарқий чегараси бўлган; 1533 йилга тааллуқли бўлган ҳужжат нусхасида бу сўзнинг остига бошқача дастхат билан «Салор» деб ёзиб қўйилган (В. В. Бартольд, Туркистон суғорилиш тарихига доир, 140—141-бетлар ва Туркистонга сафар ҳақидаги ҳисобот, 1904 и., 263-бет). Ҳозирда Оққўрғоннинг бутун шарқий чегараси Салор оқими билан белгиланади. Ҳужжатдаги жўйи шаҳр номи остида қайси ариқ назарда тутилганлигини айтиш мушкул. Ҳозирги Шаҳрариқнинг бош қисми Оққўрғоннинг шимолидан эмас, балки гарбидан ўтади. Ушбу ҳужжат бўйича ўша пайтдаги бошқа жойларнинг қислаган холда шундай тахминга келиш мумкинки, Бўзсув деганда катта анҳор кўзда тутилган. Бинобарин, буни бошқача изоҳлаш ҳам мумкин, жумладан, юқоридаги вақф ҳужжати тузилгандан кейин ўтган тўрт ярим аср мобайнида Бўзсув оқими ерни чуқур ўйиб бориб, олдин яхлит ҳисобланган Оққўрғон вақфини иккига бўлиб ташлаган. Бўзсувнинг чуқурлашиб бориши ва қирғоқларнинг ўпирилиши натижасида катта-катта жарликлар ҳосил бўлиши баъзи жойларда, хусусан, шаҳарнинг қуйи қисмида яққол кўзга ташланиб туради; жарликларда ҳатто сувнинг ҳозирги сатҳидан бир неча саржин юқорида қўмлоқ қатламларини кузатиш мумкин. Эҳтимол, Мўътасим Биллоҳа халифалиги (11-аср) даврида анҳорни кенгайтириш ишлари олиб борилганда, нишаблик меъридан ортиқча олинганлиги учун анҳор туби

Шуни қайд этмоқ лозимки, Салор анҳорининг шарқий қисми ўзаро уч қисмга — Шайхонтоҳур, Себзор ва Бешоғоч қисмларига бўлинган бўлиб, руслар бошқарувининг кейинги даврларида бу қисмларнинг ҳаммаси Шайхонтоҳур қисмига киритилган эди; шу боис уч қисм бўйича мавзелар рўйхатида баъзи бир такрорлар учрайди; масалан, Полвонариқ ва Сарикўл аввал Бешоғоч қисмига тааллуқли эди.

СЕБЗОР ҚИСМИ

МАҲАЛЛАЛАР

Аъламшаҳид¹
 Атторлик (бозорда; Бешоғоч қисми ҳам киряди)
 Базвозлик (бозорда)
 Бандакбозор (бозорда)
 Бедабозор (бозорда; ҳозир бошқа жойга кўчирилган)
 Бешогайни
 Ботир
 Булғорбозор (бозорда)
 Жангоҳ (Жангоб); Себзор қисмида Кичик Жангоб жойлашган;
 Шайхонтоҳур қисмидаги шу маҳалла номига қаранг.
 Жинкўча

Заргарлик (бозорда)
 Ипакбозор (бозорда)
 Кавушфурушлик (Кавушбозор; бозорда, Кўкча қисми ҳам киряди.)
 Кадубод ёки Кадувог; «қовоқзор»; юқори ва қуйи қисмлари бор.
 Қахота ёки Қахотабузрук, Қахта (Катта) кўча
 Кунжак
 Кўрпабозор (бозорда)
 Кўчар
 Лабзак
 Лайлакўя
 Маҳсидўз
 Маҳкама (бозорда; Беш-

ювилиб, чуқурлашиб кетган. Шунингдек, вақф шимолидаги «қози ерлари» ва вақф ғарбидаги «қувур ариқ» деган жойлар ҳам аниқ эмас. Бироқ бу табиий жойларнинг жанубий чегараси ҳозирги «Паркент умумий фойдаланиш йўли»га, яъни тахминан Пушкин кўчасидан бошланиб, Паркент кўчасига улашиб кетувчи йўлга мос келади. Ҳозирда шаҳарнинг руслар яшайдиган қисмида кўплаб бинолар қад кўтарган Пушкин, Новий, Ниёзбек ва Оққўрғон кўчалари ҳамда торкўчаларининг барчаси (аввалги Южаков ва Глинка-Янчев ерлари) Хўжа Аҳрор вақфига тааллуқли эканлиги ҳақидаги ёдгорликлар руслар бошқарувининг энг сўнги даврларига қадар сақланиб қолган, бу ҳақда ҳатто ҳужжатларда ҳам белгилар мавжуд эди.

¹ Н. С. Ликошинда («Эшонлар») — Қаломшаҳид.

оғоч қисмига қаранг)
 Мозорхон
 Охунгузар
 Парчабоб (Парчабоф)
 Поякилик (Бешоғоч қис-
 мига қаранг)
 Пуштихаммом
 Работ (Равотак)
 Регистон ёки Ригистон
 (бозорда)¹
 Сандиқбозор
 Сарихумдон
 Саҳҳофбозор (бозорда)
 Себзор
 Сўкпуруш (бозорда)
 Табибкўча ёки Тайиб-
 кўча
 Тарновбоши
 Тахтапул, (юқори, ўрта,
 қуйи Тахтапул, шунинг-
 дек, Тахтапултепа қисм-
 лари бор)
 Тақачи ёки Тақачилик
 Тешиққосқа
 Тиккўча
 Тинчоб ёки Тинчобод
 Тузбозор (бозорда)
 Тўпибозор (бозорда)
 Тўпқайрағоч
 Учкўча
 Хастином (Ҳазрат Имом)

Хишткўприк
 Хотинмасжид
 Хўжагон
 Хўжакўча
 Хўжатарашкан (аслида
 Хўжайи тарозу ши-
 кан бўлиб, бузиб иш-
 латилганлиги учун ха-
 лойиқ олдида тарози-
 си синдириб ташланган
 аллақайси савдогар ҳа-
 қида)²
 Чархкуча
 Чақар
 Чигитбоши
 Читбозор (бозорда)
 Чолворбозор (Шолвор-
 бозор; бозорда)
 Чопонбозор (бозорда)
 Чувалачи (Чубалачи)
 Чувилдак ёки Чувулдоқ
 Шоҳингузар (Шоҳингу-
 зар)
 Эгарбозор (бозорда)
 Эскибозор (бозорда, Ре-
 гистон ёнида)
 Эскижўва
 Эскимискарлик
 Юганбозор (бозорда),
 Қассоббозорга қаранг
 Яв

¹ Регистон (Ригистон) деган сирли сўз, афтидан, Ўрта Осиёда қадимдан савдо ёки бозор майдонларини ободонлаштириш усулини англатиб, қум ёки шағал тўкилган жой маъносини билдирган. Бугунги кунда ҳам ўзбеклар ушбу сўз маъносини юқоридагига изоҳлайдилар. Қиёсланг: «Бир десятинага яқин майда шағал ёт-қизилган майдон» (В. Л. Вяткин, «Қичик Қондиё», 281-бет, Чингиз-хон юришида ёқиб юборилган жомеъ масжид тасвири). Расмий маълумотлардаги далилларга кўра (Молия Халқ Комиссарлиги сметалари) 1921 йилдаёқ Самарқанддаги уч турфа обод кўчалар эслаб ўтилади: тош йўл, қайроқ йўл, қумлоқ йўл. Қум ёки майда шағал маъносига «рег» («риг») сўзи фақат бизнинг ўлкамизда эмас, хорижда ҳам қўлланади (Афғонистонда — Регистон саҳро-си, Ригинов қумликлари).

² Н. С. Ликошинда Хўжатарозилашган, Н. А. Маевда Хўжатарассекон.

Якачўб
Янгишаҳар
Қанғликўча
Қассоббозор (бозорда),
Кўкча қисми ҳам кира-
ди.
Қозикўча
Қозоқбозор (бозорда)
Қорасарой

Қоратут
Қошиқчилик ёки Қошиқ-
чи
Қулпбозор (Қулупбозор,
бозорда)
Қумлоқ
Ҳасанбой
Ҳовузбўйи

МАВЗЕЛАР

Айрилиш¹
Албастикўприк
Алматқўшчи (Холмаг-
қўшчи?)
Бақачтепа
Бешўчоқ
Бойқўрган
Болтамозор
Боғкўча
Гурунчариқ
Дарвозакент
Дархон
Довултепа
Жангал ёки Чангалзор
Жумамасжид
Закотхона (Закотсарой)
Ивиш (Туябўғузга қа-
ранг)
Йўлайриқ²
Калковуз (Кайковус)
Кахота (юқоридаги ма-
ҳаллалар рўйхатига
қаранг)

Кенграк
Кечиккўрук
Қориз
Қулолтепа
Қуюкхўжа
Қўмирхона
Қўрхўжаота
Қўтарма
Лабзакариқ
Магазинобод (янги но-
ми)
Маракажон (Миракижон,
Омонбоқолга қаранг)
Мойқўрган
Мазорариқ
Муғол
Омонбоқол
Отчопар
Оқота
Оқтепа
Савсарариқ
Савурариқ
Сандуққўрган

¹ Шу ердан Бўзсув анҳори Анҳор (шунингдек, Бўзсув) деб аталадиган ва Қалковуз деб аталадиган икки қисмга ажраллади, Қалковузнинг қуйи қисмлари ҳам Анҳор деб аталади.

² Шимолдан — Чимкентдан келадиган катта йўл (эҳтимол, Хўжа Аҳрорнинг вақф ҳужжатларидаги «Сийрам йўли» шудир) ушбу жойда икки муҳим кўчага айрлади — бири шаҳарнинг руслар яшайдиган қисмига, иккинчиси эса Тахтапул кўприги орқали эски шаҳар бозорига олиб боради. Таъкидлаш жоизки, руслар ишғоли даврида ва ундан бир қадар олдинги замонларда Чимкентга йўл Чигатой дарвозаси орқали Сарноғоч йўли деб аталадиган йўлдан ўтарди.

Тахтакўприк
Тахтапул (ҳозир шаҳар
ташқарисида)
Тешиққопқа
Тиконликмозор
Туябўғуз (Ивишга қа-
ранг)¹
Тўйчибод
Унқўрғон
Хишткўприк (ҳозир ша-
ҳар ташқарисида)
Хончорбоғ
Чангалзор ёки Чангалмо-
зор (Жангалга қаранг)
Чархчи
Чилтўғон

Чимбой
Чимзор ёки Чимдор (Кўк-
ча қисмига қаранг)
Чордара
Чувалачи (ҳозир шаҳар
ташқарисида)
Юнусобод
Яв (Яви, Яву, Явиариқ,
шаҳар ташида)
Яккатут
Янгиариқ
Қизилкўприк (Тахтапул-
га қаранг)
Қизилқўрғон
Қорасарой
Ҳасанбой

КҲКЧА ҚИСМИ

МАҲАЛЛАЛАР

Айрилиш (Подахона кўп-
риги ортида; шу ердан
икки муҳим кўча ай-
рилган)
Бедабозор (бозорда)
Гузарбоши
Дўмак ёки Дўмакбоши
Ишқобод (Ишқовот)²
Каллахона
Кесақкўрғон

Кетмонбозор (бозорда)
Кунжак
Кушфурушлик, афтидан,
Ковушфурушлик (Себ-
зор қисмига қаранг)
ёки Гўштфурушлик
(Қассоббозорга қаранг)
Кўкча
Кўнчилик (ёки Эскикўн-
чилик)

¹ «Туябўғози» деган жой Хўжа Аҳрорнинг вақф ҳужжатла-
рида учрайди (В. В. Бартольд, Туркистон сафар» ҳисоботи,
1904 й.).

² А. А. Семёнов (Орийлар маданияти моддий ёдгорликлари.
Тўплам, «Тожикистон», 1925) Хўжа Аҳрорнинг Кўкча қисмидаги
бир пайтлар Ҳавзи Сангин деб аталган мадрасаси Ишқобод ёки
маҳкамада жойлашганлигини таъкидлайди. Эндиликда бу мадра-
са Бешоғоч қисмининг Гулбозор маҳалласига киритилган, бироқ
қариялар бу ернинг яқинида жойлашган Этикбозор Маҳкама ма-
ҳалласига тааллуқли бўлганлигини эслайдилар. Этаклари Себзор
ва Кўкча қисмларига кириб борган Маҳкама маҳалласи энди Беш-
оғоч даҳасига киради. У Кўкча даҳасига кирувчи Ишқобод ма-
ҳалласи билан ёнма-ён бўлса-да, ундан ажралиб туради.

Лангар
Маҳкама (бозорда; Беш-
оғоч қисмига қаранг)
Мискарлик (бозорда)
Молҳаром
Наматбозор (бозорда)
Обиназир
Оқилон, Оқлон ёки Ат-
лон (Мавзеларга қа-
ранг)¹
Оқтепа
Пичоқбозор ёки Пичоқ-
чилик (бозорда)
Подахона
Сарихумдон
Сақишмон (Сақичмон)
Сағбон (Катта Сағбон
ҳам бўлиб, Сағбони
Қалон ёки Улуғ Сағбон
деб аталади)
Собунбозор (бозорда)
Тепа
Торкўча ёки Толкўча
Тўхлижаллоб, «жаллоб-
лар»
Хиёбон
Ходабозор
Хонақо ёки Хонақон Буз-
рук
Хотинмасжид
Хўжақўча

Хўжамалик
Хўжапарихон
Чархчи ёки Чархчилик
Чақар
Чигатойтепа
Чигатойчақар
Чигатой Янгишаҳар
Чуқурқишлоқ
Шайхзайниддинбобо (асо-
сан, мозор, айни пайғ-
да унинг атрофидаги
жойлар)
Шаршинтепа
Янгишаҳар (Чигатойга
қаранг)
Ўзгант
Урикзор (Бешоғоч қисми-
нинг шу номли мавзе-
си билан адаштирмас-
лик лозим.)
Қассоббозор (бозорда;
Себзор қисмига қаранг)
Қатортерак
Қилбелбоғ
Қозикўча
Қозоқбозор (бозорда)
Қорақийёқ
Қўштут
Ҳалимқўп
Ҳофизқўяки

МАВЗЕЛАР

Ачавот
Бекларбеги ёки Беклар-
бегиқўруқ (Қорақамиш-
да)
Бекобод ёки Беговот

Бешқайрағоч
Билтепа (ёки Билтепа
Чигатой)
Жарариқ
Жаркечик
Жарқулоқ
Ингичкақўруқ

¹ Оқлон деган жой шаҳарнинг эски деворидан ташқарида жойлашган, бироқ аҳолининг бир қисми у ерда муқим яшайди; шунинг учун ҳатто расмий рўйхатларда у ҳам маҳаллага, ҳам мавзегга киритилган.

Кампирдевол (Узунтепа-
 га қ.)
 Қўқтўнликота
 Меҳтармалик (Митарма-
 лик)
 Нишобариқ ёки Нишоб-
 қулоқ (Оқтепага қ.)
 Нодиржонқўлаги (Чига-
 тойга қ.)
 Оқлон (Оқилон, Аллон,
 юқоридаги маҳаллалар
 рўйхатига қаранг)
 Оқтепа
 Сағбон Оқтепа
 Сағбон Қорасув
 Тахтакўприк
 Тошликтепа ёки Чоште-
 па¹
 Туятортар (катта қисми
 шаҳар ташқарисида
 жойлашган)
 Узунтепа ёки Кампирде-
 вол²
 Учтепа
 Хиёбон (ҳозир шаҳар
 ташқарисида)
 Хотинкўприк
 Чилламосор ёки Чилмо-
 сор

Чимбой (Себзор қисми-
 га қаранг)
 Чимирота
 Чигатой Билтепа
 Чигатой Нодиржонқўла-
 ги
 Чигатой Сўрқичар
 Чигатой Қорақамиш
 Шолиқулоқ ёки Шоли-
 ариқ (шолига сув очи-
 ладиган жой, ҳозир бу
 ерларга шоли экил-
 майди)
 Шопайзиқулоқ
 Эрон
 Эшонкўприк
 Юмалоқ
 Янгикўнчиллик
 Қирғизкўприк
 Қорасув (Сағбон Қора-
 сув)
 Қулқўча (қуллар кўча-
 си, форслар)
 Қулоқликтепа³
 Қурвоқобод (Қурвақа-
 обод; зах, қисман бот-
 қоқ жойнинг масхарао-
 муз номи)

¹ Тепаликнинг ўзи асосан шаҳар ташқарисида жойлашган. Унинг номи, афтидан, шаҳарнинг қадимий номидан келиб чиққан.

² Мен 1811 йилдаги ҳужжатлардан бирида (васиқада) ушбу жой номини учратдим, бу ер ҳозир шаҳар ташқарисида. Юқоридаги ҳужжат мен иш олиб борган ҳужжатлар ичида нисбатан қадимийсидир; деярли барча ҳужжатлар руслар бошқаруви даврига тааллуқлидир.

³ Қорақамиш жарликларидаги қамишзорлардан ўтиб бориладиган, асосан шаҳар ташқарисида жойлашган бу тепалик ҳақиқатдан одамнинг каттакон қулоғига ўхшаб кетади. В. Л. Вяткиннинг мақоласида келтирилган вақф ҳужжатларида бу жой эслаб ўтилади (Тошкент тумани тарихий жўрофиясига доир, «Туркестанские ведомости», 1900 й., 101-сон).

БЕШОҒОЧ ҚИСМИ

МАҲАЛЛАЛАР

- Андижон
Арпаоя
Бадалбой (Бадирбой,
Бодорбой)
Баландкўприк
Баландмасжид
Бойкўча
Болтабой
Бордонбозор (бозорда)
Бўйрабозор (бозорда)
Ганчхона (ҳозир шаҳар
ташқарисиди, Қорақа-
миш жарлиги ортида)
Гулбозор (бозорда)
Гурунчбозор (бозорда)
Дархон
Жоммасжид ёки Масжо-
ми
Зангиота
Зебак
Зигорат (sic) — фуруш
(васиқалар таржима-
сидан шундай маъно
келиб чиқади; бозор-
нинг нои сотиладиган
қисми шундай номлан-
ган; эндиликда бу ата-
ма қўлланмайди)
Қалабабозор (бозорда)
Қамолон
Қапанбозор
Қаттамаҳалла (бозор-
да)
Кўкмасжид
Лайлакхона (Н. С. Ли-
кошинда Лаклак, «Эшон-
лар»)
Майизбозор (бозорда)
Маҳкама (бозорда, этак-
лари Себзор ва Кўкча
даҳаларига кириб бо-
ради)
Мирзағози ёки Мирзағо-
зиота
Мирлар (Миллар)
Мошбозор (бозорда)
Мурконкўча (Чақарга қа-
ранг)
Мурод (ёки Эшонмаҳал-
ла)
Нонвойгузар ёки Новвой-
гузар (бозорда)
Нонгоргузар (эскирган
номи; илгари Кўкча
қисмига кирар эди; бо-
зорда)
Носвойбозор (Тамакибо-
зорга қаранг)
Пахтабозор (бозорда)
Поякилик (бозорда, Себ-
зор қисмига кириб бо-
ради)
Сабзибозор (бозорда)
Саричопон ёки Саричў-
пон
Сарпароз
Сирликмасжид
Сузукота
Тамакибозор (бозорда)
Темирчи ёки Темирчилик
Тепи (Қаттамаҳалла ёки
Янгикалон)
Тешабой ёки Тешавой
Тиконликмозор
Унбозор (бозорда)
Хабсота
Хишткўприк
Хонақо ёки Хонақойи-
бузрук
Хўжамаҳалла

Чақар (бу маҳалланинг бир қисми Чақар Мур- конкўча деб аталади) ¹	Янгимаҳалла (Янгиша- ҳар)
Чиннибозор	Янгиҳонақо
Чорсу	Янгиқаландархона
Чуқуркўприк	Ўзбак
Чуқуркўча	Ўроқчилик
Чўпонота	Ўқчидарвоза (Бешоғоч дарвозаси яқинида)
Эскинамозғоҳ	Қандбозор (Қандолатбо- зор, Қандолатфуруш; бозорда)
Эскиўрда	Қасоблик (бозорда)
Этикбозор ёки Чорсу (бо- зорда; шу бозордаги яна бир Чорсу билан адаштирмаслик лозим)	Қози Низомиддин
Эшонгузар	Қоратош
Эшонмаҳалла (Мурод- га қ.)	Қувирариқ
Яланқори	Қўғурмоч
	Ғозигузар
	Ғўзабозор (бозорда)

МАЗЕЛАР

Асилбобо (Асилбоб)	Полвонариқ
Аскиягузар	Ракат
Бўрижар	Сарикўл
Ёпиғлиқмозор	Саричопон (Саричўпон)
Зангиота	Тахтакўприк
Зах	Терсариқ
Корхона	Тешукликтепа
Кулолтурпоқ	Токай
Кўгайтепа	Хирмонсўхта
Маховзор (моховлар қиш- лоқчаси)	Чала (ҳозир шаҳар таш- қарисиди)
Навза	
Нўгайтоштепа (Чоште- па) ²	

¹ Хўжа Аҳрор вақфи ҳужжатларидан олинди, В. В. Бартольд томонидан эълон қилинган (Туркистон сафари ҳақида ҳисобст, 264-бет) кўчирмадаги бу номни ҳуркон деб эмас, балки муркон деб ўқиш лозим. Дарҳақиқат, ушбу вақф ерининг шарқий сарҳади Шайх Зайниддин мазорига, ғарбий томони Қорақамиш сувла-рига, жанубий қисми эса қалъадан оқиб чиқадиган Муркон су-виги туташиб кетган. Бу табиий бир ҳол, қадимий қалъа (Эски Ўрда) чиндан ҳам Мурконкўча жойлашган жарлик шимолидаги тепаликда ўрнашган. Афтидан, авваллари бу жойда сув қувур-лари ясайдиган кулоллар яшаган.

² Тепаликнинг ўзи шаҳар ташқарисиди жойлашган.

Чангалариқ	Шўрхона
Чарх	Ўрикзор (Ракатга қаранг)
Чилонзор (Чинорзор, яъни чинорли боғ демакдир) ¹	Қатортол
Чопонтикти	Қозиравот
Чўпонота	Қонқус (ҳозир шаҳар ташқарисида)
Шойимкўприк (ҳозир шаҳар ташқарисида)	Қошқўрғон
	Қутургансой
	Қушбеги

Юқоридаги рўйхатни тўла-тўкис деб бўлмайди; афсуски, шаҳардаги жаъми узунлиги 800 верстан ошиқ бўлган кўча, торкўча, берккўчаларни ва йўлчаларни уловда, пиёда ҳамда аравада юриб қилган саёҳатларимда барча маҳалла ва жой номларини ёзиб ола билмадим. Бинобарин, бу рўйхатда баъзи жойлар эскирган номларининг ёзилишида, шунингдек, шаҳарнинг турли қисмлари бўйича турли замонларда жойлар ҳамда бозор расталарининг бўлинишида айрим ноаниқликлар ва номувофиқликлар бўлиши эҳтимолдан холи эмас.

¹ Маллицкий «Чилон» сўзининг маъносини билмаганга ўхшайди. (*Муҳаррир изоҳи.*)

Н. Г. МАЛЛИЦКИЙНИНГ «ТОШКЕНТ МАҲАЛЛА ВА МАВЗЕЛАРИ» АСАРИ

Юз йилча илгари мустамлакачи маъмурият учун анча меҳнат қилиб, Тошкент шаҳрининг қадимий маҳаллалари ва мавзеларини гоҳ аравада, гоҳ отда, гоҳ эса пиёда кезиб чиққан Н. Г. Маллицкий ушбу қадимий шаҳар тарихи ва тарихий жўғрофияси учун қимматли бўлган ушбу асарини яратади.

Тошкент шаҳрининг маҳалла ва мавзеларини ўрганиш борасида илгари ҳам анча-мунча ишлар қилинган эди. Бу ҳақда ушбу асарда ҳам баъзи бир маълумотлар келтирилади. Бироқ Н. Г. Маллицкийнинг ушбу иши юқоридаги тадқиқотлардан қамровининг кенглиги, бир қадар тўлиқлиги ва илмий савиясининг теранлиги билан ажралиб туради. Аввало, бунинг сабаби шундаки, Николай Гурьевич узоқ йиллар Туркистон муаллимлар семинариясида ва Тошкент эрлар гимназиясида сабоқ берди, сўнг шаҳар маъмуриятида хизмат қилди. Ана шу давр мобайнида у шаҳарни анча чуқур ўрганди ва бу борада жиддий тадқиқотлар олиб борди. Инқилобдан кейин ҳам муаллимнинг шаҳар маъмуриятида ишлаганлиги ва Ўрта Осиё Тарих ва археология институтинида изланишлар олиб борганлиги мазкур тадқиқотнинг янада чуқурлашувига имкон берди.

Пойтахтимиз Тошкент қадимда тўрт даҳадан иборат бўлиб, қанчадан-қанча обод маҳаллалар, мавзелар мавжуд эди. Н. Г. Маллицкий бугунги кунда биз қарийб унуттаётган, шаҳарни йириклаштириш, қайта қуриш ва бошқа табиий-тарихий сабаблар туфайли йўқ бўлиб кетган ана шу маҳалла ва мавзелар ҳақида маълумот берди ва ҳар бир даҳа бўйича уларнинг рўйхатини келтиради.

Муаллим айрим маҳаллалар топонимларига алоҳида тўхталар экан, уларнинг маъносини илмий этимологиядан келиб чиққан ҳолда изоҳлашга ҳаракат қилади ва ўзидан аввалги тадқиқотчиларнинг бу борада йўл қўйган камчиликларини кўрсатиб ўтади.

Асарда фақат маҳалла ва мавзелар ҳақидагина эмас, балки бозор, шаҳар атрофини ўраб олган девор ва ундаги дарвозалар, шаҳардан оқиб ўтувчи анҳорлар, шаҳарнинг табиий рельефи ҳақида ҳам мухтасар маълумотлар келтирадики, бу маълумотлар ҳозирги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

Н. Г. Маллицкий ушбу асарини яратиш жараёнида тарихий асарларни, васиқа ва бошқа ҳужжатларни ҳам синчиклаб ўрганган. Тадқиқотда Хўжа Аҳрор давридаги вақф ҳужжатларидан тортиб, муаллиф шаҳар маъмуриятида ишлаб турган даврда маҳаллий аҳолидан келиб тушган арзномалардаги далилларгача кенг фойдаланилган. Муаллиф В. В. Бартольд, А. А. Семёнов, Н. С. Ликошин, А. А. Диваев каби олимларнинг фикрларини бир-бирига қиёслаган ҳолда тўғри илмий хулосалар чиқаришга ҳаракат қилади.

Бироқ асарда баъзи бир камчиликлар, бирёқламаликлар ҳам йўқ эмас. Аввало, муаллиф Тошкентни эски шаҳар ва янги шаҳар («горут») дея икки қисмга бўлиб тадқиқ қилар экан, эски шаҳар қисмининг ободонлигига, миллий-маданий жиҳатларига бир оз юқоридан туриб назар ташлайди. Маҳаллалар учун умумий бўлган ерлар, тепаликлар ишғолчилар томонидан аёвсиз ўзлаштириб олинаётганлиги ҳақида маълумотлар келтирадигу, бироқ қадим-қадимдан кўҳна Шошнинг довуғини оламга ёйиб келган, кўплаб олимлар, шоирлар, фозилу фузалолар етштириб чиқарган мадрасалар, масжидлар, хонақолар ва бошқа тарихий ёдгорликлар ҳақида деярли оғиз очмайди. Ахир улар ҳам шаҳарнинг ана шу маҳаллаларида жойлашган эди-ку!

Муаллиф баъзи бир топонимларнинг этимологиясини яхши билмаганлигидан бўлса керак, маҳалла ва мавзе номларини нотўғри изоҳлайди. Шунингдек, бизнинг назаримизда, маҳалла ва мавзелар рўйхатида у орфография, яъни грамматик жиҳатдан тўғри ёзилишдан кўра уларнинг талаффуз (орфоэпия) бўйича беришга майл кўрсатади.

Хулоса қилиб айтганда, юқоридаги баъзи бир камчиликларидан қатъий назар, ушбу илмий иш ихчам ва санжоб бўлганлиги, далилларга бойлиги билан қимматлидир. Авлодларимиз ўз ота-боболари — маҳаллалари номини, улар жойлашган ерларни билмоғи лозим. Ҳозирги вақтда бу маҳаллаларнинг кўплари баланд иморатлар тагида қолиб, унутилган бўлса ҳам, улардаги асрлардан-асрларга ошиб келган анъаналар бу-

тунги кунда мустақиллигимизга чиндан ҳам ёрдам бериб, халқимиз бошини қовуштирамоқда. Айни пайтда бундай асарлар олимлар, ёзувчилар учун ҳам муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Шу маънода бунақанги муҳим манбаларнинг чоп этилиши фойдадан холи бўлмайди.

МИРМУҲСИН,
Ўзбекистон Халқ ёзувчиси

Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти

Тарихий-жўғрофий нашр

Н. Г. Маллицкий

ТОШКЕНТ МАҲАЛЛА ВА МАВЗЕЛАРИ

Муҳаррир М. Пўлдошева

Рассом М. Карпузас

Расмлар муҳаррири А. Кива

Техн. муҳаррир Т. Смирнова

Мусаҳҳиҳ Ш. Собирова

ИБ 6526

Босмахонага 14.05.96 йилда берилди. Босишга 24.07.96 йилда рухсат этилди. Бичими 84×108¹/₃₂. 2-нав босмахона қоғози. Адабий гарнитур. Юқори босма. 1,26 шартли босма тобоқ. 1,25 нашр босма тобоғи. Жами 10000 нусха. 1261-рақамли буюртма. Баҳоси шартнома асосида. 21—96 рақамли шартнома.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129, Тошкент, Навоий кўчаси. 30.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг 1-босмахонасда босилди. 700002, Тошкент, Сағбон кўчаси, 1-берк кўча, 2-уй.